

Жан-Клод Шмит

РИТМИТЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО

София, 2019

Cet ouvrage est publié avec le soutien du Centre national du livre –
Ministère français de la Culture et de la Communication,
programme „Aide à la traduction“.

Тази книга се издава с подкрепата на Националния център на книгата
към Френското министерство на културата и комуникациите,
програма „Помощ за превода“.

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la publication
de l'Institut français.

Тази книга излиза с подкрепата на Програмите за помощ
за книгоиздаването на Френския институт.

JEAN-CLAUDE SCHMITT

LES RYTHMES AU MOYEN ÂGE

© Éditions Gallimard, Paris, 2016

© Издателство „Изток-Запад“, 2019

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Heidelberg University Library, Große Heidelberger Liederhandschrift (Codex Manesse) – Cod. Pal. germ. 848, F° 399r – CC-BY-SA 3.0, илюстрация на корицата

© Недка Капралова, превод, 2019

© Деница Трифонова, художествено оформление на корицата, 2019

ISBN 978-619-01-0411-7

ЖАН-КЛОД ШМИТ

РИТМИТЕ

— ПРЕЗ —

СРЕДНОВЕКОВИЕТО

Превод от френски
Недка Капралова

*На Лея и Ели,
Феликс, Давид и Рафаел*

СЪДЪРЖАНИЕ

Пролог	11

ДЕН ПЪРВИ

ОТ МОДЕРНИТЕ РИТМИ ДО СРЕДНОВЕКОВНИЯ „RHYTHMUS“

1. Ритми (XIX–XXI век)	21
Началото на XIX век.....	24
Началото на XX век	29
Към дефиниция на ритъма?	43
2. „Ритмус“ (Античност – Средновековие).....	52
Метрика и ритмика	53
Ритмичните строеве.....	63
Ритъмът и римата	68
Ритмическа проза и „курсус“	70
Латински език и простонароден език	72
Песни за епични дела, за светци и за кръстоносни походи.....	77
Балада на обесените	83
3. Ритъм, музика, образи	85
„Ornamenta ecclesie“	85
Образите на музиката	90
Музиката на образите	96
Цветови редувания	100
Богослужбни изпълнения	105
„Биде вечер, биде утро“, ден първи	120

ДЕН ВТОРИ

РИТМИТЕ НА ТЯЛОТО И НА СВЕТА

4. Ритъмът на краката.....	123
Ходенето	123
Танцова стъпка.....	126

Различните позиции на Църквата.....	130
Светски танци	136
5. Ръката и гласът.....	144
Писане	145
Властта на думите и на гласа.....	150
Четене.....	158
6. Макрокосмос и микрокосмос	166
Приливите и дишането на света	166
Луната – „майка на всички времена“	168
„Ритъмът на света“	173
7. Здравни режими	176
Кръвопускането и тонзурата	178
Времето за гладуване.....	181
Ритмите на пола и на създаването на потомство	186
„Биде вечер, биде утро“, ден втори.....	189

ДЕН ТРЕТИ
РИТМИТЕ НА ВРЕМЕТО:
ИЗМЕРВАНЕ СЪС СЛОВО НА ГОДИНАТА,
ПРОЗВЪНЯВАНЕ НА ЧАСОВЕТЕ

8. Манастирското изпитание.....	193
„Правила на свети Бенедикт“	195
Усвояване на ритмите на времето.....	203
9. Годишните и седмичните цикли.....	207
Астрономът и кралицата	208
Календарът.....	210
Пасхалната ръка.....	224
Литургичната година	226
10. Слънчеви часове и канонични часове	234
Камбаните	239
Главните букви на псалмите	245
Часословите	257
11. Учебни ритми.....	260
„Биде вечер, биде утро“, ден трети.....	272

ДЕН ЧЕТВЪРТИ
РИТМИ НА ПРОСТРАНСТВОТО:
МЕСТА И ПЪТИЩА

12. Места за живот	275
13. Въображаеми ритми	280
Небесни шествия	281
Избраници и осъдени, победители и победени.....	291
„Номо viator“	296
Сънят поклонник	305
14. Изграждания на пространство	312
Литургии	312
Преминаването през Париж.....	317
Вървене за мъртвите.....	321
15. Поклонници и пътници.....	331
По пътищата на свети Яков.....	331
Морски злополучия и речни ритми	337
Проповедническа обиколка	340
Императори и крале.....	341
„Пътуването до Рим“ на Хайнрих VII (октомври 1310 – август 1313 г.).....	346
Посещението в Париж на Карл IV Бохемски (януари 1378 г.)	349
„Биде вечер, биде утро“, ден четвърти.....	362

ДЕН ПЕТИ
ПОВЕСТВОВАТЕЛНИТЕ РИТМИ: ИСТОРИЯ И ПАМЕТ

16. Епохите на света.....	365
Шестте епохи на света според свети Августин	369
Историята в диаграми.....	371
Всеобщи хроники.....	381
17. Фигурите на историята.....	385
Портата и колоната.....	385
Веригата на времето	388
Историята като родословие.....	392
Йоакимовите „фигури“	396
18. Бродиране на ритмите.....	402
„Биде вечер, биде утро“, ден пети	412

ДЕН ШЕСТИ ПРОМЕНИ НА РИТМИТЕ

19. Нововъведения	417
Земята хранилница	418
Времето на наемния труд.....	424
Христос в неделя	429
Ритмите на властта.....	430
Ритмите на познанието	439
Годината на един парижки студент	441
Театърът в града.....	444
Юбилеят през 1300 година.....	446
20. Индивидуация.....	454
Пламенното благочестие	455
„Черната смърт“	463
Мъртвешкият танц.....	467
Празнуването на годишнината от рождения ден.....	475
21. Аритмия.....	483
Поради недостиг	483
Поради излишък.....	486
Катастрофи.....	490
Забраната и стачката.....	494
От Страната на изобилието до Телемското абатство	501
„Биде вечер, биде утро“, ден шести	510
Епилог.....	511

ПРИЛОЖЕНИЯ

Благодарности.....	519
Библиографски насоки	521
Списък на илюстрациите	528
Показалец	534

*Der Rhythmus ist ursprünglich ein Rhythmus der Füße*¹.
Елиас Канети, *Маси и власт*, 1960

¹ „Ритъмът води началото си от ритъма на краката“ (Elias Canetti. *Masse und Macht* (1960), Francfort, Fischer, 1995; на френски: *Masse et puissance*, trad. R. Rovini, Gallimard, «Bibliothèque des sciences humaines», 1966 [на български: Елиас Канети. *Маси и власт*. Плевен: Леге артис, 2009. – Б.пр. (Всички бележки в квадратни скоби са на преводача.)]

ПРОЛОГ

Ритъмът или ритмите не са чужди на нито една индивидуална или колективна дейност, на никоя област от социалния живот, както и на природата – такава, каквато хората я наблюдават и описват според ритъма на сезоните и на растителността, на отминаващото време и на метеорологичното време. Икономически и демографски криви или равнища на температурите и на валежите, разписания на влакове или на въздушни полети, лични планове – навсякъде виждаме да се проявяват ритмите на живите същества и на света, до такава степен, че ни се струват синоними на живота, на появата му, както и на заплахите, тегнещи върху него – от затоплянето на климата и отдръпването на айсбергите до унищожаването на тропическите гори. Думата „ритъм“ – в единствено или в множествено число – присъства навсякъде: залива пресата и медиите, които се разгорещават, когато става въпрос за ритмите в джазов концерт, за танц или за футболен мач, или ни говорят за изнемогващите ритми на икономическия растеж. Лекарят е разтревожен от сърдечна или дихателна аритмия. Политикът обещава постоянен ритъм на структурните реформи. Родители и учители влизат в сблъсък по въпроса за учебния ритъм. Във всекидневния живот един се старае да „запази ритъма“ благодарение на сутрешния си джогинг, друг е принуден да понася „адския ритъм“ на „3x8“¹, трети капва от умора в триадата „метро – бачкане – спане“, която с нищо не е по-добра от работата на конвейер – обект на пречистващия смях на Чарли Чаплин в „Модерни времена“ (ил. 1).

Но макар че навсякъде става въпрос за ритми, те обаче, независимо от областта, не ни дават единна мярка за движение – какво общо има между сърдечния ритъм и движението на автомобилите в натоварените часове, между ритъма на джаз барабаниста и ритъма, с който се топят ледниците? Всички ритми се отнасят едновременно до времето и пространството, в които живеем, но никаква връзка не ни позволява да свържем в обща съвкупност техните области на приложение. Можем само да установим повсеместния успех на думата несъмнено защото отразява съвкупност от стойности, присъщи на нашето време: динамика, променливост, скорост, движение, разнообразие...

¹ Система за организиране на почасовата работа, състояща се в постоянно редуване на три екипа на един и същ пост, така че да се осигури функционирането му 24/24 часа, без почивните дни. – Б.пр.

1. Чарли Чаплин. *Модерни времена*, 1936.

Тези стойности, свързани с екстензивното понятие за ритмите, което се напуска във всички междини на социалното поле, невинаги са съществували – подемът им, който понякога става тираничен, е свързан с развитието на нашата модерност, дължащо се на научната, промишлената и политическата революция през XVIII–XIX век. Те се налагат с още по-голяма сила в нашия живот, съпътствайки технологичните, търговските и културните сътресения в нашия „глобализиран“ свят – ритмите на интернет общуването, както и тези на финансовите отношения доминират цялата планета и я повличат във вихрушка, която е трудно да бъде овладяна.

Съвсем различен е бил предходният свят – „Дългото средновековие“, за което говори Жак Льо Гоф, простиращо се от Късната античност (IV в.) до XVIII–XIX в., е „холистичен“ свят в смисъла, който Луи Дюмон даде на този термин, когато писа, че „повечето общества придават ценност на първо място на реда, сиреч на съобразеността на всеки елемент с неговата роля в съвкупността, с една дума – на обществото като едно цяло“¹. Авторът противопоставя тази концепция за света, характерна за традиционните общества, на индивидуалистката концепция, отстояваща идеалното равноправие в модерното западно общество. Европа през Средновековието и по времето на Стария режим е едно от тези традиционни

¹ Louis Dumont. *Homo aequalis*, t. I, *Genèse et épanouissement de l'idéologie économique*. Paris: Gallimard, «Bibliothèque des sciences humaines», 1985, p. 12; *Homo hierarchicus. Essai sur le système des castes*. Paris: Gallimard, «Bibliothèque des sciences humaines», 1967.

общества. Този свят е по-цялостен и единен от нашия, в него дълго време не се различават областите и категориите, обуславящи нашите начини на живот и мислене – икономиката, политиката, религията и т.н. Свят, който се мисли в единна религиозна идеология – християнството – и тя е обща – с изключение на твърде малобройните еврейски общности – за цялото общество, определяна и защитавана най-вече от една всемогъща институция – Църквата. Макар думата „ритъм“ да е съществувала в този старинен свят (по едно и също време тя е заимствана от гръцки в латински, а впоследствие във всички местни езици), тя не е притежавала (поне не на пръв поглед) нито универсалността, нито многобройните си способности за приложение, които днес са ни известни. През 1951 г. в своето пионерско, магистрално изследване Емил Бенвенист доказва, че в предсократовата гръцка философия думата *ρυθμός*¹ е имала по-общото значение на движение и поток, но от Платон насетне употребата ѝ се ограничава само до областите на поезията, музиката и танца². Преминала в старолатински, а после в средновековния латински под формата *rhythmus*, същата дума продължава по-късно да обозначава вокални, реторически или телесни действия, като са изключени други области – обработването на земята, литургическия календар, редуването на сезоните и т.н., в които бихме могли да очакваме да я срещнем. Обратно на ритмите, за които говорим днес, сякаш полето на приложение на думата, взета сама по себе си, е било по-тясно.

Но като се отнася до реториката и до словесните изкуства, значението на *ритъма* се разширява по посока на *музиката*, на изкуствата на числата и пропорциите, на музиката на хората и на музиката на небесните сфери и по такъв начин се свързва с огромни пространства – *музиката* е едно от *четирите свободни изкуства* (заедно с аритметиката, геометрията и астрономията) и се определя като наука за мярката, числото и хармониите – не само вокалните или инструменталните, но и космическите. Тази „музика“ дава живот на цялото Сътворение и нейният извор е самият Бог. В това поле думата *ритъм* – която не присъства в Библията – остава на заден план в сравнение с други, по-общи понятия, имплицитни и фундаментални, като *ordo, mensura, numerus, ratio, musica, motus*³ и много други. Един стих от книга Мъдрост (11:21), който възхвалява Бог за неговото творение, постоянно е цитиран от средновековните автори: *sed omnia in mensura, et numero et pondere disposuisti* (Ти нареди всичко според мярката, числото и теглото). *Rhythmus*

¹ Гр. *ρυθμός*. – Б.пр.

² Emile Benveniste. «La notion de „rythme“ dans son expression linguistique» (1951), публикувано и в: *Problèmes de linguistique générale*, t. I, 1939–1964. Paris: Gallimard, «Bibliothèque des sciences humaines», 1966, pp. 327–335. Изразът „специфичен начин на протичане“ е предложен от Паскал Мишон, който се основава на статията на Е. Бенвенист. Последно вж.: Claude Calame. «Rythme, voix et mémoire de l'écriture en Grèce classique». – In: *Tradizione e innovazione nella cultura greca da Omero all'età ellenistica*. Scritti in onore di Bruno Gentili, a cura di Roberto Pretagostini. Roma: Gruppo Editoriale Internazionale, 1993, pp. 785–799.

³ Порядък, мярка, число, разум, музика, движение (лат.). – Б.пр.

не присъства в този непрестанно повтарян стих, но свети Августин (като се позовава по този въпрос на Квинтилиан) го уподобява на *numerus*, който е част от него. Чрез тази явна връзка *rhythmus* стои най-близо до *musica* и широко отваря пътя за цялостната средновековна концепция за света, за хората и за времето. И наистина Мъдрост 11:21 обосновава едновременно аритметичното тълкуване на Отците на Църквата и на богословите – техните безкрайни размисли върху смисъла на числата, изобилстващи в Библията – и неразривно естетическия и религиозен опит на средновековните свещеници, за които красотата на изваяните култови предмети, на изпълнените с цветни изображения ръкописи и на каменната архитектура са част от възхвалата, въздавана на Всемогъщия.

Следователно в периода от Средновековието до нашето време отношението на ритъма към света се преобръща: ритъмът в смисъла на латинския *rhythmus*, свързан с езика и с музиката, е въвеждане в единната цялост на динамичния порядък на Сътворението. Днес, напротив, ритмите характеризират – съответно и без връзка помежду им – всички разнородни лица и слоеве в нашия свят: свят, който вече не е мислен като божие Творение, а като неизменно нестабилен продукт на една постоянна онтогенеза. От думата *rhythmus* в единствено число, която придобива смисъл в хармонията на Сътворението, в живите езици се преминава към *ритми* – идентична дума, но използвана по-често в множествено число, която праща към постоянните движения в природата и историята. Как се е осъществил този пренос на значение, този преход, това преобразуване? Забележително е, че именно крайгълният въпрос за Природата (и следователно за Сътворението) бележи началото на приплъзването на смисъла на думата „ритъм“ някъде около 1800 г., когато – по силата на своите наблюдения – естествоизпитателите и ботаниците въвеждат понятието ритъм в логиката на живата природа, в сърцевината на научната мисъл на своето време; впоследствие понятието постепенно се простира към съвкупността на човешките и социалните дейности, както и към новите дискурси – социологически, антропологически и исторически, които се мъчат да го обяснят от края на XIX в. насетне.

Представена по този начин, значимостта на въпроса за ритмите изглежда основополагаща. Независимо от това обаче никога досега не е била написана *история на ритмите*, която да се опита да постави тези проблеми глобално. Съществуват отделни монографии, които понякога дори използват думата „ритъм“ в своето заглавие, което улеснява отбелязването им. Или пък понятието остава имплицитно, а повечето исторически книги изобилстват от информации върху социалните ритми – до такава степен, че е невъзможно да се направи изчерпателен подбор.

Как да допринесем за запълването на тази празнина, като знаем, че не можем да говорим за всичко, че трябва да се направи подбор и че ще останат още доста неказани неща, когато тази книга бъде затворена. Тук ще обърна специално внимание на „субективната“ страна на проблемите – начинът, по който хората са изживявали и са искали да разберат ритмите, да ги определят, да ги представят, да ги

изобразят. Това, което наричам „обективна“ страна, би изисквало по-скоро изработване от историците на графики на цените и заплатите, осветяване на ритмите на икономическата конюнктура или на колебанията в климата. На тези явления ще се спра само косвено, без претенции за изчерпателност, като вместо това ще следвам червената нишка на собственото ми изследване.

Тръгвайки от различията между древните и модерните концепции за ритмите, след това ще дам на тази книга „ритъм“, който да следва нейния обект – вместо да я структурирам съгласно класическия модел в три или четири части, какъвто е навикът на историците, реших тя да има шест части – колкото дни наброява Сътворението според Битие (Бит. 1:1–31). В този избор не влагам никаква самонадеяност! Единствено желанието да се оставя на течението на изначалния и най-фундаментален ритъм на цивилизацията, която изучавам – ритъм, който продължава да тегне върху ежедневните рамки на всички наши дейности (ил. 2, вж. с. 528).

В първия ден, казва Библията, Бог раздели деня и нощта; на втория ден създаде небето; на третия ден създаде твърдата земя, която покри с растения, и морето; на четвъртия ден закачи на небето „светилата“ – слънцето и луната, „да управляват деня и нощта и да отделят светлина от тъмнина“; на петия ден сложи рибите във водата и птиците на небето; на шестия ден създаде земята за добитъка и гадините и накрая човека, на когото подчини животните и растенията. Така завърши Сътворението. В края на всеки от шестте първи дни се повтаря една и съща формула, неизменна, определяща ритъма на разказа за божие творение, което се извършва: „Биде вечер, биде утро – ден първи“, после „ден втори“, „ден трети“ и т.н. Но идва и седми ден и тогава ритъмът е прекъснат – този ден Бог „свърши Своите дела“ и „си почина от всичките си дела, що извърши“¹. Седмият ден е единственият, за който е пропусната формулата „биде вечер, биде утро“, той е и единственият, който Бог „благославя и освещава“. Така авторитетът на Бог създава за хората ритмичния модел на седмицата, според който шест дни труд са последвани от един ден „благословен и осветен“ и следователно предопределен за възхвала на Твореца – *шабат* за евреите, а по-късно „Божия ден“ (*dies dominica*, неделя) за християните. Този ритъм е последван от многобройни символни отзвучия през Средновековието – шестте дни на Сътворението са модел за „шестте възрасти на човека“ (от раждането до смъртта), както и за „шестте епохи на света“ (като шестата епоха започва с възпяването на Христос). Защо да не го използвам в тази книга, в която размишлявам именно върху средновековните ритми? Впрочем разделянето на дадена книга на дни – понякога доста повече от шест или седем – е често срещано през Средновековието: нима „Декамерон“ от Бокачо не се състои от десет разказа, разказвани в продължение на десет дни в компанията на десет младежа? Този модел е използван

¹ Според превода на *Йерусалимската библия*. Ще се спра още веднъж на латинския текст на Вулгатата. [Преводът на цитатите тук е според: *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет*. Издава Светият синод на Българската църква, 1991.]

отново в „Сто нови новели“. А си мисля също – в съвсем различен контекст – за подвига на Шехеразада в „Хиляда и една нощ“...

От мига, в който по случайност избрах какъв ритъм да следвам, вече ми оставаше единствено да вложа съдържание в тези дни: в първия, в който вървя от настоящето към миналото, съпоставям модерното понятие за ритми и за социални ритми с античното и средновековното понятие *rhythmus*. Как се е изградило днешното поле на полидисциплинарно осмисляне на ритмите? Какви дефиниции на ритъма са предлагани до наши дни? И обратно, когато се обърнем към Средновековието, как трябва да разбираме думата *rhythmus* в областите на опита и на познанието – реториката, поезията, музиката, – в които го срещаме? Всъщност ретроспективният поглед към миналото, чиято отправна точка е настоящето на историка, е характерен за всяко историческо изследване – историците описват единствено съвременното; Средновековието, за което говоря, задължително е *нашето* и *моето* Средновековие; въпросите, които поставям, са *нашите* и *моите* въпроси днес, а отговорите, които се опитвам да дам като историк, изучаващ документите от миналото, са подхранвани от дистанцията и различията между тези отминали времена и настоящето.

Вторият ден може да се стори като тълкуване на израза на Елиас Канети, който сложих за мото на тази книга: „Ритъмът води началото си от ритъма на краката“ (1960). Авторът е вдъхновен за това изречение от работническите протести във Виена през 1927 г., които сравнява с подскачането на място и виковете на маорските воители, преди да се хвърлят в битка, но то би могло да бъде изречено и от Паул Клее в Баухаус (1920–1921) или от Марсел Мос относно „техниките на тялото“ (1934–1936). То ни подтиква към наблюдаване на ритмите на първо място в човешкото тяло, в най-тясна връзка на човека със света. Как е вървял човекът през Средновековието, с какъв ритъм? Какви са били формите и функциите на танца? Какви са били хранителните и сексуалните ритми? В този холистичен свят човешкото тяло е представлявало едно цяло с Природата – идеално погледнато, ритмите на микрокосмоса са отеквали в хармония с ритмите на макрокосмоса, като се започне от приливите и отливите и се стигне до небесните сфери.

Третият ден е свързан с ритмите на времето. Времето е нещо различно от ритъма. Несъмнено времето е основа, вектор или същностен елемент на ритъма, но абсолютно се различава от него. Стрелката за секундите отбелязва отминаващото време, но не създава ритъм. Не всички ритми включват времето като непосредствена даденост – съвкупността от цветовете, нанесени върху дадена повърхност, създава цветови ритъм, който не съдържа в себе си нищо времево: в този случай времето се включва само ако зрителят дълго разглежда картината, като я обгръща с поглед. Но ритъмът много често използва времето и представлява негова приложна, практическа проява в много дейности от трудово, игрово, познавателно, обредно естество. На този етап ще разгледам само най-ясния аспект на това отношение между ритъма и християнското време в рамките на църковната литургия с

нейния годишен (календарът), седмичен и ежедневен ритъм (каноничните часове и службите), но също и чрез камбаните, които са съвършеният инструмент за отбелязване на християнското време. А какво е било положението с училищните ритми, за които сме толкова загрижени днес?

Четвъртият ден допълва третия, тъй като той ще позволи да разгледаме разгръщането на ритмите в пространството или по-скоро да проследим местата, обиколени физически или въображаемо от хората през Средновековието – тъй като пътуването е метафора на земния живот, от съществено значение е да отчетем на първо място имагинерното и религиозно измерение на пътя (*via, iter, peregrinatio*), който постепенно, етап след етап води до отвъдното; но не по-малко важно е да видим как действителният пътник се придвижва, как подготвя различните отрязъци от пътуването си, как бърза да стигне до Сантяго де Компостела, как пренася стоките си или как – както прави императорът – отива в Рим, за да бъде коронясан. Пътят винаги е изпълнен с несигурност, налага непредвидени отклонения, защото пространството не е предварително обозначено със знаци – пътят се изгражда от място до място, постепенно, следвайки своеобразна пунктирана линия...

Петият ден ще бъде посветен на ритмите на разказването, като избирам за пример историческия разказ, заемащ централна роля в християнската култура на Средновековието – разказа на *историята*, на великото библейско повествование за произхода и падението на човечеството, след това за неговото изкупление и за есхатологичното обещание за спасението. Следователно една универсална история с нейните различни основи, ритми, продължения и силни времена. Но историята съществува и на местно равнище, с всичко профанно и частно, заложено в нея, както показва изключителният пример на стенния килим от Байо, като предлагам да изследвам едновременно – от ритмична гледна точка – неговата иконография, езика на надписите му и орнаментиката по краищата му.

Шестият ден ще бъде посветен на осветляването на три понятия, с които ще се срещнем през предишните дни: *иновация, индивидуация и аритмия*. Много ритми принадлежат на определена традиция, част са от обичаи, от начин на живот (старателно вършене на определена работа, пеене по време на църковните служби), но причината да са такива никога не е била разглеждана. Интересът се пробужда, когато се появи нов ритъм, който замества стария или пък се комбинира с него, за да създаде нов ритъм. Кой са ритмичните нововъведения (например тригодишното редуване на посевите или големите ваканции в Университета), кога съответно се появяват те, какво ни казват за развитието на обществото? От своя страна индивидуацията съставлява субективното измерение на ритмите, необходима е за тяхното функциониране. Каква е ролята на ритмите в начина, по който индивидите се *изграждат* още от детството – физически и социално? Как да оценим значимостта на усвояването на езика и на жестовете, на повторителните упражнения по благочестие, на повторителното преживяване на смъртта на близките хора или на масовата колективна смърт? Аритмията – накрая – е разбираана тук като една

от двете заплахи, тегнещи симетрично над ритмите – от една страна, атонията, която рискува да ги отслаби и приспи, от друга, прекъсването, което ги разрушава и може да доведе до хаос. Може ли даден ритъм да изчезне? Смъртта слага ли край на ритъма на живота? Изобщо не е сигурно, при положение че ритмите на паметта продължават живота на покойниците чрез техните деца и потомци... Когато завесата се спусне, мълчанието трае само един такт – когато църковната забрана, тегнеща над даден град или кралство, бъде отменена, камбаните отново започват да бият с пълна сила; никоя неразбория никога не е успявала да попречи да бъде отпразнувана дадена сватба; и не се ли казва, че трябва да знаем кога да „прекратим стачката“? Случва се все пак всякакъв ритъм да изчезне, но това става само в царството на Утопията...

През всички тези дни използвам огромен брой исторически документи – текстове, което се разбира от само себе си, когато става дума за историк, и изображения – което е по-рядко, макар че от няколко години се утвърждава нарастващ интерес сред историците към визуалните свидетелства за миналото, възприемани не като обикновени илюстрации, а като пълноценни документи, независимо че са свършено различни от текстовете. Изобразителната част в обществата не е по-малко реална и продуктивна от участието на институциите или на материалните производства. Стори ми се невъзможно да говоря за ритмите, без да се постарая да ги *видя*, дори да ги *чуя*, въпреки че форматът на книгата не позволява да бъдат публикувани всички изображения, използвани в процеса на изследването, а още по-малко да бъдат чути всички звукови документи.

Огромният хронологически обхват на това изследване – около десет века, разгледан в географско пространство, което е не по-малко – Западна Европа, – поначало премахва напълно илюзорното изкушение подобен период и подобен въпрос да бъдат представени изчерпателно. Отдавам определено предпочитание на частни документи, избрани заради спецификата, която внасят в разбирането на един или друг ритъм. Една и съща документация може да бъде отворена в два или повече последователни дни, така че да могат да бъдат използвани различни страни от нея, което създава връзки между различните тематки. Тактът на писането в тази книга се усеща – той е начин да се отговори в *ритъм* на поставения въпрос.

Подходът, който предлагам, е отворен за методологическите и евристичните търсения на другите науки за човека и обществото, а именно за социологията и за социалната и културната антропология. Именно надхвърлянето на традиционните граници на историческата дисциплина ми позволява да се интересувам от въпрос, който е толкова неприсъщ за историците, каквато е историята на ритмите, за да се опитам, като му дам някои отговори, да покажа безкрайното разнообразие на социалните ритми, на тяхното *темпо*, на техните функции и на историческата им продължителност. С това бих искал също да допринеса за възстановяването на богатството на социалната тъкан – на нейната плътност и сложност, както и на изразителността на историческата динамика.